

Личността – като научно разбиране и като журналистическа и ПР метафора

Толя Стоицова

Проблемът за дефиниране на личността в психологическото разбиране за нейната същност отдавна не е на дневен ред в науката, колкото и невероятно да звучи за хората, нямащи съответното познание или образование. Беше времето, когато „колкото психолози, толкова и разбирания за личността“¹. Между другото, така се случи и с институционализирането на ПР – колкото ПР специалисти, толкова и дефиниции за това, какво се крие под термина публич рилейшънс. И въпреки това, за да се разбират, ПР специалистите използват определена операционализирана² дефиниция за това, какво се включва в ПР дейността.

Разбира се, психологическата наука е извървяла своя път и днес личността се определя еднозначно разбираемо в социалните науки. Нещо повече, не само студентите по психология, но и подрастващите в средното училище, изучават същността на личността.

Наистина има понятия, които са близки до личността, но далеч не са синоними, които понякога водят до объркване на разбирането за личността у неспециалистите. Става въпрос за *индивид* и *индивидуалност*. На тези понятия ще се върна малко по-късно след като представя съвременното разбиране за същността на личността.

Няма да започна Вунд, Фройд или Стреляу. Могат да се изброят, и то с право, още десетки талантиливи психолози, чийто принос е неоспорим. Не защото тези изключителни учени нямат заслуга, а защото целта ми не е да представя исторически и хронологично как са се развивали възгледите за личността.

Какво е научното разбиране за същността на понятието личност, както споменах, разпространено в света и у нас и в социалните науки?

За когнитивните психолози например, личността представлява съвкупност от обобщени схеми, които, от една страна, структурират приетата информация, а от друга – определят структурата и действията на човека. Според други специалисти от подобластта на психологията на личността в понятието „личност“ се включва „съвкупността от вътрешни условия, през които се пречупват всички външни въздействия“. Можете да попаднете и

на философски тип определение за личност – „субект, който е в състояние да избира сам своите цели и сам да насочва своето поведение, като по този начин управлява своя живот и влия върху света около него“.

Тези дефиниции безспорно имат своите сериозни научни основания и логика. Едновременно с това са доста абстрактни, трудни за разбиране и за формиране на по-конкретната представа – всъщност какво представлява личността.

Двама изследователи – Джоузеф Луфт и Харлингтън Ингъм, прилагат социалнопсихологичен, а не личностен подход към изясняване на личността³. Те разглеждат личността не взета изолирано или фигуративно казано „по абсолютна стойност“, а във взаимоотношенията ѝ с другите хора, или такава, каквата е човешката природа. Според тези изследователи четири са основните компоненти, които определят личността: два от тях са съчетание от известни, „открити“ за съзнанието индивидуални черти, другите два са несъзнавани, „закрити“ за индивида характеристики. Луфт и Ингъм представят същността на своята идея чрез т.нар. прозорец на личността, който се нарича още и „прозорецът на Джохари“ по имената на създателите му⁴.

<p>Публична личност</p> <p><i>Информация, която знаем за себе си и другите знаят за нас</i></p> <p>(Открито)</p>	<p>“Сляпо петно”</p> <p><i>Информация, която не знаем за себе си, но другите хора знаят за нас</i></p> <p>(Сляпо)</p>
<p>Частна личност</p> <p><i>Информация, която знаем за себе си, но другите не знаят за нас</i></p> <p>(Скрито)</p>	<p>Несъзнавано</p> <p><i>Информация, която не знаем за себе си и другите не знаят за нас</i></p> <p>(Непознато)</p>

Публичната и частната личност са на равнището на съзнанието на човека, което означава, че тези два компонента от личността са познати за нас. „Сляпото петно“ и

несъзнаваното са непознати за нас. За другите хора – „сляпото ни петно“ е видимо. Можем и ние да научим нещо за него, ако търсим и обръщаме внимание на обратната връзка, която другите хора ни подават.

Публичната личност като част от личността няма нищо общо със същия етикет, който журналистите използват – например, за да отбележат известността на някои политици, спортисти, хора на изкуството. Или, по този начин се изразява присъствието на определени хора в публичното пространство. Чрез медиите те стават известни на обществеността. Реално обаче, всеки от нас излъчва поведение пред публика – пред познати или изцяло непознати хора и в този смисъл, част от личността ни е публична. В тази част от личността се включват различни характеристики, свойства и индивидуални особености, които според конкретния човек – според неговите вътрешни критерии, са положителни и съобразени със социалните норми, регулиращи конкретната ситуация. Тези качества на личността показват нашите достойнства такива, каквито сами ги виждаме – например, че сме добри, честни, умни, лоялни, чувствителни, естети, любознателни, трудолюбиви и т.н. След като *тези качества са на равнището на съзнанието*, ние ги *знаем* за себе си. Знаят ги и другите участници в ситуацията, дори когато ги преценяват по по-различен начин.

Това, което е „заключено“ в *частната ни личност, също съзнателно или известно за нас*, показваме пред много малко на брой други хора – пред т.нар. *значими други*. Значимите други са няколкото души около нас, с които сме в най-близки психологични контакти, или, имаме си взаимно доверие, разчитаме един на друг. В кръга на значимите други могат да се причислят малкото на брой истински приятели, родителите или порасналите ни деца, роднини, но само тези, с които се разбираме добре. В частната личност се включват и някои наши слабости – отново според собствената ни преценка – например, че сме малко мързеливи, понякога непостоянни и избухливи, друг път, неотстъпчиви и т.н., кой както вижда себе си. В тази част от личността присъстват и позитивни качества, които няма как да покажем в определена ситуация, защото те не са адекватни за нея. Например, по време на лекции в университет, няма как да се покажат способностите за пеене, танцуване или свирене на инструмент.

Стигаме до третия елемент. Какво се крие зад етикета „*сляпо петно*“ най-добре можем да си представим, когато в подрастваща възраст поне (не като малки деца) сме

видели себе си на видео запис. Въпреки, че се гледаме в огледало всеки ден, изненадата е голяма. Защото „изведнъж“ се виждаме през очите на другите хора и веднага забелязваме нещо от поведението си, което не знаем за себе си, но другите хора знаят за нас. Нормалното преживяване в този случай е свързано с малко или по-голямо разочарование. Това е така, защото по природа хората сме по-критични към другите и по-малко критични към себе си. Специално искам да отбележа, че по-голямата ни критичност към другите хора, не означава безкритичност към себе си. „Хубавото“ е, че като наблюдаваме себе си на видео запис по-някакви поводи, свикваме с образа за себе си и първоначалното разочарование изчезва.

Последната част или елемент от личността според модела на Луфт и Ингъм обхваща най-дълбоко скритата човешка природа, наричана с различни етикети на български език – *несъзнателното* = *безсъзнателното* = *подсъзнателното*. Към него могат да се включат безпричинните страхове; рефлекторни поведенчески модели в необичайни (екстремални) ситуации и др. Например, паниката кара хората да проявяват нелогично поведение. Нещо повече, дори и след излизане от ситуацията, те не могат да обяснят, или да припишат мотиви на собственото си поведение. Зигмунд Фройд е изследователят, който пръв, и отначало съвсем сам, се опълчва срещу академичното разбиране на психологията по онова време, че всичко у личността на човека в будното му състояние е съзнателно. Днес, както е добре известно, Фройд има много последователи.

Какво още се включва в разбирането за природата на човешката личност?

Човекът е личност, която непрекъснато се развива. Възгледът за междуличностната природа на човека – новият модел в разбирането на личността, възникнал в края на 30-те години на 20. в., завладя бързо общността на психолозите. По-късно моделът навлезе не само в практическите приложения на психологията, но се разпространи като водещ модел и в другите социални научни области.

Какво означава тогава *междупличностната природа* на човека, който самият е личност? На пръв поглед звучи като тавтология. Става въпрос за това, че въпреки, че Аз-ът ни е относително стабилен, ние не сме едни и същи в различните ситуации, в които участваме, по отношение на различните хора, с които общуваме. Или, в зависимост от това, кои и какви са нашите партньори, ние показваме или скриваме нещо от личността

си. Освен разбирането за личността и междуличностната природа на човека, моделът включва и други съществени елементи:

1. Необходимостта от *коопериране на индивидите в групи* е неизбежен природен аспект на човешката същност. Той е свързан с удовлетворяването на биологични потребности като оцеляването на индивидите и продължаването на рода. В психологичен план, раждаме се с потребност от привързаност към други хора.
2. *Семейството* е специфична група – среда, даваща определена възможност за реализация на членовете и придобиване на специфичен личен опит.
3. *Човешкото общуване*, уникално по своята същност, в директния си вариант – „очи в очи“ или „лице в лице“, се осъществява посредством два паралелни канала – *вербален* (думите, речта) и *невербален* (езикът на тялото).
4. С категорията „*социално поведение*“ се обозначава индивидуалното поведение на човека в присъствието на другите хора. Манифестираното поведение в директните социални взаимодействия непрекъснато се изменя в зависимост от *обратната връзка*, която индивидите получават от другите хора.
5. *Социалните взаимодействия* обхващат „живото“ общуване в групи, които имат своя характерна структура от правила, роли и цели.
6. *Алтруистичното поведение* се характеризира с готовност за оказване на помощ или подкрепа при търсенето им от страна на другите хора. Като поведение алтруизмът се противопоставя на егоизма, нетолерантността и пренебрежението към другите.

Нещо важно: Науката не работи с изрази като „харесва ми тази теория или модел“, „не ми харесва“, „имам друго мнение по въпроса“. Това е така, защото теориите, независимо как възникнали „отгоре – надолу“ (теоретични възгледи и след това доказателства в практиката чрез изследвания) или „отдолу – нагоре“ (емпирични данни, обобщени на равнището на теория), се основават на многократно проверени данни, получени чрез използването на коректни научни методи.

А сега нека се върна към близките, но несъвпадащи понятия – *индивид* и *индивидуалност*. Естествено, те са свързани с личността. Връзката им също отдавна не представлява дискуссионен проблем в психологията.

Когато се роди едно бебе, то безспорно е индивид, *човешки индивид*, но не е личност. В това отношение човекът не се различава от животинския вид. Много бързо, още в първите месеци на развитието си, бебетата показват на родителите си, че са уникална *индивидуалност*. Това познание може да се сведе на равнището на личния опит на родителите. Тези, които има две деца, например, като ги сравняват, казват „Първото ми дете беше много спокойно бебе, или спеше, или си лежеше само в стаята щом е нахранено и сухо. Второто – тъкмо обратното: трудно заспиваше, все някой трябваше да стои в стаята му и да се занимава с него по цял ден“. Ясно е, че става въпрос за различни индивидуалности, създадени от едни и същи родители при това. Отново, и при животните е така.

И стигаме до личността – кога в развитието започва нейното формиране? А това е сериозна тема в психология на развитието, по-точно в детската психология⁵. В периода между 2-3-тата година от живота на детето, светът се разделя на „Аз“ и „Ти“ и на „мой“ и „твой“⁶. Утвърждаването на Аз-а – „Аз сам“, е възможно благодарение на измененията на връзките с другите, на развитието на речта, на способността да се преодолява пространството, да се извършват различни действия. На практика, най-голяма роля играе речта, респективно мисленето. Когато децата започнат да употребяват „Аз“, когато става дума за тях, във възрастов план *между 2 и 3-годишна възраст, това е и началото на развитието на Аз-образа, който от своя страна е ядрото на личността*⁷.

Логично следва въпросът – до кога се развива личността, след като знаем кога започва този процес? Отговорът е – през целия ни живот. Вярно е, че е необходимо да отбележим, че *развитието може да бъде прогресивно и регресивно*. Или до т.нар. „трета възраст“, развитието на личността е прогресивно, а при много старите хора, започва „обратно“ или регресивно развитие на личността.

И накрая, бих искала да направя трансфер от психологическото разбиране на личността към разбирането ѝ в две други сфери – журналистика и ПР. За мен най-интересното е, че в тези често допълващи се професии от личността на специалистите в тях се очакват две доста различни роли. Популярността на журналиста например, е измерител за неговия професионализъм – доколко е допринесъл за информирането на медийната аудитория по съществени за нея проблеми от различни сфери на живота – от икономика, образование и здравеопазване до политика и корупция. И още нещо,

популярният журналист носи голяма отговорност пред обществото, защото не може да се скрие зад анонимността.

Обратното според мен се случва с високия професионализъм в ПР дейността. Добрият ПР специалист „не се бори“ за популярност. За него е важен единствено резултатът от дейността на организация или отделна личност, а той може да остане в сянка.

Нека завърша обаче с общото в разбирането на личността и в журналистиката, и в ПР-а. А то е, че и в двете сфери, под публична личност се разбира човек, който основно чрез медиите битува в публичното пространство. Т.е., един и същи термин, „публична личност“ се използва различно в психологията, и в професионалните сфери на журналистиката и пбблик рилейшънс. Противоречие няма. В първия случай става въпрос за научен термин, а във втория – за метафора. При това – метафората е много разбираема, затова и подходяща. Защото колкото по-популярна е една личност, толкова по-обществено видим е целия ѝ живот.

Бележки и използвана литература

¹ Този възглед, вече – неактуален, беше цитиран на Есенната конференция на департамент „Масови комуникации“, 2015. Цитирани бяха и други, да ги нарека – много стари определения за личността, както в личен разговор докладчиците ми казаха, защото тези дефиниции им вършат работа за изясняване на проблема, който са избрали да представят на конференцията.

² Работно понятие, което обикновено е най-популярно в съответната професионална дейност.

³ Адаптация на Алан Чапмън, който прави обзор на оригиналното развитие на модела Луфт и Ингъм в периода 1995 – 2014 г. <http://www.businessballs.com/johariwindowmodel.htm> Прозорецът на Джохари като модел за самопознание за първи път е публикуван в сборник от доклади на Western Training Laboratory in Group Development през 1955 г. и по-късно усъвършенстван от Джоузеф Лифт. Моделът за самопознание на личността може да се види в доста Интернет страници с името на неговите създатели, например <https://www.usc.edu/hsc/ebnet/Cc/awareness/Johari%20windowexplain.pdf>

⁴ Стоицова, Толя. Психология, Издателство „Просвета“, 2011(допълнено издание).

⁵ Лисина, Мая и Иван Димитров. Общуване и самопознание. От раждането до седмата година. С., Наука и изкуство, 1982.

⁶ Ериксън, Е. (1996). Идентичност, младост и криза. София, Наука и изкуство.

⁷ Стаматов, Румен. Детска психология, ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА „ХЕРМЕС“ - ПЛОВДИВ, 2000 г